

Vladislav Stefanović*

*Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka*

Uloga religije u sukobima:^{**} pokretač ili katalizator sukoba

Apstrakt

Autor u radu nastoji da objasni ulogu religije u sukobima, sa osvrtom na pojedine države sa većinskim muslimanskim stanovništvom. Autor polazi od hipoteze da religija može pospešiti sukobe i predstavljati prepreku mirnom rešenju sukoba, ali i predstavljati instrument za mirno rešenje sukoba. Da li će religija pokrenuti sukob ili poslužiti kao instrument za mirno rešenje sukoba zavisi od konkretne istorijske situacije i od toga kako se religija posreduje do društva i pojedinca. U prvom delu rada autor izlaže osnovne koncepte sukoba i vrste sukoba, drugi deo je usmeren na analizu i pojmovno određenje religije i odnos religije i politike, treći deo razmatra savremene religijske sukobe. U zaključku autor nastoji da pruži mogući okvir za prevazilaženje religijske netrpeljivosti i preventivno delovanje između religijskih grupa.

Ključne reči:

sukob, religija, identitet, ekstremizam, nacionalizam

Euforija nastala nakon Hladnog rata najavljivala je „kraj istorije” i dominaciju neoliberalnog kapitalizma, koji bi stvorio uslove za razvoj privrede i smanjenje broja oružanih sukoba. Međutim, to se nije dogodilo. Pripadnici neoliberalne misli smatrali su da će slobodna trgovina učiniti svet bogatijim, što

---

* vladislavdiplomacy@gmail.com

** Rad je proistekao iz teksta doktorske disertacije „Uticaj terorizma na bezbednost u regionu Zapadnog Balkana”.

će stvoriti uslove za smanjenje sukoba, što praksa nije potvrdila. Paralelno sa stvaranjem jedinstvenog planetarnog prostora, svet se suočava sa izraženim polarizacijama, socijalnim i etničkim tenzijama, religijskim i etničkim sukobima. Otuda se u percepcijama mnogih teoretičara „savremeni svet sve više prepoznaje kao prostor globalne uzburkanosti (*James Rosenau*) i opšteg me-teža (*Zbigniew Brzeziński*), a za mnoge je ovo vreme nebezbednosti i povećane sumnje u mirnodopsku perspektivu sveta.”¹ „Neizvesnost je ostala glavno obeležje načina života, a neočekivani događaji – opšte mesto.”²

Na kraju XX veka državni sukobi ustupili su mesto unutardržavnim sukobima, koji su u najvećoj meri motivisani separatističkim zahtevima. Trend unutar državnih sukoba nastavljen je i u XXI veku, sa porastom broja sukoba i sa učešćem sve većeg broja boraca.³

Odgovor na pitanje zašto je trend sukoba nastavljen, i zašto je došlo do povećanja broja unutardržavnih sukoba, predstavlja pitanje na koje različite naučne discipline nastoje da pruže odgovor. Autor će pružiti pregled samo nekih pojašnjenja uzroka sukoba, koji predstavljaju dominantnu paradigmu tumačenja uzroka sukoba u savremenom svetu.

Postoji visok nivo saglasnosti velikog broja teoretičara da stvaranje jedinstvenog planetarnog prostora, koji je praćen procesom globalizacije i uspostavljanja globalnog poretka, nije u interesu mnogih pojedinaca i država. Povećanje jaza između bogatih i siromašnih zaoštrilo je, već postojeće, raskole. Povećanje siromaštva iniciralo je nove globalne raskole, koji ne doprinose stabilnosti globalne ekonomije i bezbednosti. Na tragu tih činjenica, mnogi autori smatraju da ti procesi nisu rešenje za bezbednost, već izraz opšte neravnoteže u međunarodnim odnosima. Habermas (*Jürgen Habermas*) u svojoj percepciji, kao izazov globalnoj bezbednosti, ukazuje na sve „dublji jaz u standardu između dobrostojećih i siromašnih, u haosu i samodestrukciji potonulih regija; kao i kulturni konflikti, koji se ocrtavaju između široko sekularizovanog Zapada i fundamentalizmu okrenutog islamskog sveta, s jedne, i tradicija Dalekog istoka, s druge strane – čutke prelazeći preko alarmantnih

---

¹ Dragan Simić, *Nauka o bezbednosti*, Službeni list SRJ, Beograd, 2002, str. 12.

² Isto, str. 16.

³ Zajednička odlika hladnoratovskog i posebno posthladnoratovskog perioda, kada je o oružanim sukobima reč, jeste prevaga takozvanih unutrašnjih sukoba u odnosu na međunarodne sukobe. Za autore ovde korišćene baze podataka država je svaka „međunarodno priznata vlada koja kontroliše određenu teritoriju ili vlada koja nije priznata a čiji suverenitet druga suverena vlada, koja je prethodno kontrolisala tu istu teritoriju, ne dovodi u pitanje”, Nils Gleditsch, “Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset”, *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 5, September 2002, p. 619.

signala ekološkog časovnika koji nemilosrdno otkucava, libanizacije regiona zapalih u građanske ratove i etnonacionalne konflikte, itd.”⁴

Takođe, veliki broj teoretičara smatra da će unutrašnji sukobi biti najčešća pretnja bezbednosti širom sveta. Nezadovoljstvo unutar država zbog niskog standarda, a neretko i gladi i velikog siromaštva, uzrokuje nezadovoljstvo velikog procenta stanovništva koje će se suprotstaviti vladajućoj eliti, što može dovesti i do oružanih sukoba unutar države, jer će siromaštvo i tradicionalne paradigme biti podsticaj za fundamentalističke pokrete i širenje terorističke mreže.

Robert Koh (*Robert Koch*) smatra da se „svet nije značajnije izmenio nakon okončanja „hladnog rata” jer su mnogi problemi, kao što su podela Sever – Jug i ratovi koji i dalje narušavaju stabilnost mnogih regiona, i dalje deo realnosti savremene međunarodne zajednice... ti problemi, kao i mnogi drugi, mogu svet da vrate na period s kraja hladnog rata... i otuda, insistiranje na poštovanju ljudskih i manjinskih prava, očuvanju životne sredine, političkoj demokratiji i stabilnim institucijama iluzija je u uslovima globalne nesigurnosti i sistematske neuređenosti”.⁵

Za razliku od teoretičara koji smatraju da ekonomska nejednakost, u najvećoj meri, utiče na nastanak sukoba, latentnih ili oružanih, postoje i mišljenja da uzroke sukoba treba tražiti i u sukobu kultura. Veliki broj sukoba u savremenom svetu ima ekonomsku pozadinu, tj. nejednakost i siromaštvo, ali uzroke sukoba treba sagledati i iz drugog ugla kako bi pojašnjenja o uzrocima sukoba bila što potpunija.

Semjuel Huntington (*Samuel Huntington*) je predstavnik škole mišljenja koja zagovara ideju o kulturnim sukobima.⁶ Naime, kako smatra Huntington, sukobi u savremenom svetu neće biti ideološki ili ekonomski, već će glavna osa sukoba biti kultura. Prema njemu, „proces univerzalizacije Zapada i liberalne demokratije, praćen sve snažnijim dezintegracijama i sukobima, imaće za posledicu globalni sukob kultura, odnosno sukob civilizacija”.⁷ Huntington smatra da kraj hladnog rata nije označio kraj sukoba, već nastanak novih identiteta u kulturi i novih obrazaca sukoba unutar grupa iz različitih kultura. Ideološka suprotstavljenost tokom hladnog rata ustupila je mesto suprotstavljenosti različitih identiteta. Huntington upozorava „da za ljude

⁴ Jürgen Habermas, *Postnacionalna konstelacija*, Otkrovenje, Beograd, 2002, str. 64.

⁵ Vladimir Vuletić, „Globalizacija proces ili projekat”, u: *Nova srpska politička misao*, Nova edicija, Vol. VII, br. 3–4, str. 91.

⁶ U ovom svetu, najvažniji i najopasniji sukobi neće biti sukobi između društvenih klasa, bogatih i siromašnih ili drugih ekonomski određenih grupa, nego između ljudi koji pripadaju različitim kulturnim entitetima. Semjuel Huntington, *Sukob civilizacija*, CID, Podgorica, 2000, str. 28.

⁷ Isto, str. 20.

koji teže identitetu i ponovnom pronalaženju etniciteta, postojanje neprijatelja je suštinsko, i potencijalna najopasnija neprijateljstva nastaju duž naprskih granica između glavnih svetskih civilizacija”.⁸ Uzroke sukoba Hantington vidi u religijskim razlikama, koje su za njega suštinske i fundamentalnije od razlika između jezika, tradicija i političkih ideologija, a u bliskoj vezi s krizom identiteta i povratka korenima u svim nezapadnim civilizacijama. „One jesu i moć i agresivnost kulture zapadne civilizacije.”⁹ I mnogi drugi teoretičari naglašavaju da „diskriminacija nacionalnih kulturnih identiteta i vrednosne svesti promotera globalne svesti, u ime konstrukcije svetskog društva, pojačavaju otpor takvim nastojanjima putem oživljavanja nacionalizama i tradicionalizama”.¹⁰

„Povećanje nejednakosti, globalizacija siromaštva i dominantna autoritarna forma globalizacije pogodno su tle da kulturni identitet, koji je na najširem nivou civilizacijski identitet, oblikuje modele kohezije, dezintegracije i sukoba u posthladnoratovskom svetu.”¹¹ Dominantna Hantingtonova paradigma, o neprolaznosti kulturnog identiteta, ističe da se sukobi danas pojavljuju na lokalnom i globalnom nivou. Pod lokalnim nivoom podrazumeva sukobe duž granica razdvajanja susednih država iz različitih kulturnih grupa, i između različitih grupa unutar jedne države. Ističući značaj religije u konstituisanju identiteta, Hantington posebno upozorava na islam kao stalni izvor sukoba. Odbacujući tezu da je islamski fundamentalizam osnova sukoba muslimanskog sveta sa svojim okruženjem, isti autor navodi osporavanu tvrdnju da „takvu osnovu čini sam islam” zbog specifičnosti koje ga čine osobenom religijom. Obrazlažući tu tvrdnju, navodi podatke da je „od 1993. do 1994. godine bilo 50 etnopolitičkih sukoba. Od toga, u 26 sukoba učestvovala su islamske zemlje, što znači da su se muslimani borili u više ratova od naroda iz bilo koje druge religijske grupe”.¹²

Naime, Hantington smatra da se u osnovi savremenih sukoba nalazi identitet, tj. sukob identiteta koji je zamenio ideološku podelu hladnog rata. Nakon raspada SSSR, mnoge države i narodi nastojali su da uspostave svoje države i jasno odrede svoj identitet. Na tragu Hantingtonovih razmišljanja, autor će nastojati da pruži odgovor na religijske uzroke unutardržavnih sukoba, sa akcentom na muslimanske države. Radom će biti obuhvaćeni i unutar-

---

⁸ Semjuel Hantington, *Sukob civilizacija*, nav. delo, str. 20.

⁹ Radimir Milašinović, Srđan Milašinović, Nenad Putnik, *Teorija konflikata*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012, str. 54.

¹⁰ Zoran Vidojević, *Kuda vodi globalizacija*, Filip Višnjić, Beograd, 2005, str. 51.

¹¹ Miroslav Pečujlić, *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002, str. 140.

¹² Isto, str. 285.

državni sukobi država drugih konfesija, ali samo u kontekstu uporedne analize sa unutardržavnim sukobima u muslimanskim državama.

Autor se odlučio da pruži odgovor na ulogu religije u sukobima, jer je poimanje i tumačenje religije sporno pitanje. Složeni odnos između religije i sukoba predstavlja veliki izazov za istraživače političke teorije. Religija predstavlja samo jedno od vezivnih tkiva drugih elemenata „identiteta”¹³ i u jačoj ili slabijoj vezi je povezana i uslovljena njima. Takođe, religija nije u istoj meri izražena kod svakog pojedinca, društva ili nacije kao element identiteta. Ne zalazeći u raspravu o pojmu identiteta, ipak moramo napomenuti da se pojam identiteta poima i objašnjava na različite načine. Rodžers Brubejker (*Rogers Brubaker*) smatra da je „identitet zbrkano dvosmislen, rastrzan između protivrečnih značenja i zatrpan reifikujućim konotacijama”.¹⁴ Anderson (*Anderson Benedict*) upućuje na „analizu značenja i strukture identiteta kako bi spoznali suštinu ovog pojma”.¹⁵ Uprkos različitim tumačenjima pojma identiteta, autor smatra da religija u muslimanskom svetu ima značajnu ulogu kako u društvenom tako i političkom životu i da, bez obzira na različita objašnjenja pojma identiteta, u ovom radu religiju možemo prihvatiti kao značajan element identiteta kod muslimana. U tom kontekstu, ovaj rad razmatra neke od načina putem kojih religija može da bude izvor sukoba. Gde je večno spasenje u pitanju kompromisa teško može biti. Ugrožavanje religijskih prava i sloboda neretko se zloupotrebljava kao glavni motiv za mobilizaciju religijskih fundamentalista.

---

¹³ Personalni i kolektivni identitet uvek se uspostavljaju u odnosu na niz razlika koje su društveno saznate, tj. da je svaki identitet relacionalni, ali dok se personalni identitet odnosi na različitost, kolektivni identitet se odnosi na sličnost. Međuzavisnost ove dve dimenzije identiteta dokazuje se time što nema „ja” bez društvenog života, jer čovek teži da sebe situira u globalni referentni okvir, ali ni društveni život ne postoji bez formiranja ličnosti”. Zagorka Golubović, *Ja i drugi*, Republika, Beograd, 1999, str. 20.

¹⁴ „Naša se argumentacija fokusirala na upotrebu „identiteta” kao analitičkog pojma. Postavljamo pitanje koji posao ovaj pojam treba da obavi, i koliko dobro on to čini. Tvrdimo da je taj pojam razvijen kako bi obavio obiman analitički posao — i najveći deo tog posla jeste legitiman i važan.” Rogers Brubaker, Frederick Cooper, „Beyond identity”, *Theory and society*, Vol. 29, No. 1, p. 449.

¹⁵ U dosadašnjim analizama fenomena identiteta prevladale su analize intenziteta, rasprostranjenosti i uticaja na aktuelnu političku scenu, dok se zapravo tačno ne zna šta oni znače. Bilo bi dobro poći od analize značenja, strukture identiteta za pojedinca, ispitivanja šta on jeste u svojoj suštini, kako ga ljudi shvataju i doživljavaju. Anderson Benedikt, *Nacija: zamišljena zajednica*, Biblioteka Episteme Plato, Beograd, 1998.

SUKOBI I VRSTE SUKOBA

Sukobi predstavljaju pojavu koja je, u velikoj meri, obeležila istoriju ljudske civilizacije. „Od sukoba između plemena, klanova, sledbenika nekog vođe, nastanka država, pa sve do današnjih dana, sukobi predstavljaju konstantnu istorijsku pojavu. „Ljudska misao se od pamtiveka bavila problemima sukoba, koje i danas proučava moderna nauka, ali je to bila više duhovna spekulacija i deskripcija nego nauka u smislu određene naučne metode, otkrivanja pravilnosti među pojavama, formulisanja zakona i sličnih postupaka. Otuda se naučna misao o društvenim pojavama rađa relativno kasno.”¹⁶ Tek u XIX veku, razvojem sociologije, javlja se teorijska misao o društvenim sukobima. Šezdesetih godina XX veka, jednu od centralnih tema socioloških istraživanja predstavljaju društveni sukobi, čemu je u velikoj meri doprineo razvoj socijalne psihologije.¹⁷

Sociologija je posvetila veliku pažnju društvenoj ulozi i funkcijama sukoba. Neprekidna rasprava o sukobima tekla je u dva smera. Sa jedne strane, ističe se disfunkcionalnost i destruktivnost sukoba, dok se, sa druge, smatra da su sukobi osnova društvenog razvoja. No, savremeni teoretičari društva uglavnom se slažu da „konflikti sami po sebi nisu ni pozitivno ni negativno vrednosno određeni, već neutralni, a načini njihovog rešavanja mogu biti i funkcionalni i disfunkcionalni, i konstruktivni i destruktivni”.¹⁸ Jednoznačno definisanje sukoba otežava činjenica da je u pitanju dinamički, nejednoznačan proces različitog karaktera proizašao iz određene situacije, gde je razvoj događaja sastavljen iz više činova različitog intenziteta i manifestacija. Za potrebe ovog rada prihvaćemo definiciju „Sukob je tradicionalno definisan kao situacija suprotnih zbivanja, tendencija, ponašanja i osećaja s najmanje dve suprotstavljene strane, pri čemu svaka strana procenjuje drugu stranu kao pretnju ili prepreku za ostvarenje svog cilja, a temelji se na neusaglašenosti shvatanja, ocena, stavova, želja i vrednosti, odnosno ciljeva suprotnih strana od kojih se kao ostvarljiv cilj opaža samo jedan, ali ne i više njih, te se za

---

¹⁶ Radomir Milašinović, Srđan Milašinović, Nenad Putnik, *Teorija konflikata*, nav. delo, str. 22.

¹⁷ Predmet socijalne psihologije je proučavanje socijalne prirode pojedinca sa glavnim ciljem da se razume i objasni kako na misao, osećanje i ponašanje pojedinaca utiče aktuelno, zamišljeno ili implicitno prisustvo drugih ljudi. Time što navodi ne samo aktuelno prisustvo drugih ljudi, nego i implicitno i zamišljeno njihovo prisustvo, ova definicija ne ograničava predmet socijalne psihologije na izučavanje aktuelne interakcije među ljudima. Gordon Allport, *A Handbook of Social Psychology*, Clark University Press, Worcester, 1935, pp. 789–844.

¹⁸ Goran Tepšić, Nemanja Džuverović, „Teorija rešavanja sukoba: osnovni koncepti i paradigme”, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Vol. 5, br. 6, str. 362.

njegovo ostvarenje aktivira energija, što rezultira inkompatibilnom akcijom u grupi".¹⁹ Iz ove definicije jasno se prepoznaje da sukob karakteriše suprotstavljenost dve strane u ostvarivanju određenog cilja i da obe strane procenjuju jedna drugu kao pretnju. U osnovi sukoba mogu biti različita shvatanja, ocene, stavovi i vrednosti.

Budući da rad obuhvata „oružane sukobe”²⁰ koji podrazumevaju nasilje neophodno je pojasniti oblike nasilja. Johan Galtung (*Johan Galtung*) je prepoznao dva osnovna oblika nasilja, direktno i strukturno nasilje. „Dva najvažnija oblika spoljašnjeg strukturnog nasilja su dobro poznata iz sfere politike i ekonomije, a iza svega stoji kulturno nasilje koje je potpuno simbolično u religiji... a njegova uloga je krajnje jednostavna: legitimizacija direktnog i strukturnog nasilja... prvo se susrećemo sa nasiljem u kulturi, pa tek onda sa direktnim nasiljem... kulturna moć pokreće aktere, namećući im stavove o tome šta je dobro, a šta loše, i pokreće na akciju.”²¹ Shodno tome, religija nema samo funkciju izgradnje ili oblikovanja identiteta, već služi i kao sredstvo za pokretanje pristalica na akciju protiv drugih grupa. U muslimanskom svetu religija predstavlja značajnu odliku identiteta većine pojedinaca, ona predstavlja moćno sredstvo za mobilisanje svojih pripadnika u odbrani religije i identiteta.²² S obzirom na značaj religije u istraživanju sukoba, religijski sukobi su prepoznati kao posebna vrsta sukoba, koja po učestalosti u savremenim sukobima zauzima značajno mesto za političku teoriju.

---

¹⁹ Vlah Mirolović, *Neki aspekti socijalnih sukoba*, Napredak, Zagreb, 2004, str. 220–229.

²⁰ Sukob često vodi pokušajima da se onaj drugi koji nam stoji na putu ostvarenja cilja povredi ili da mu se nanese šteta, drugim rečima vodi destrukciji drugog. A dilema može voditi i pokušajima da se porekne nešto u samom sebi, drugim rečima samodestrukciji. Samodestrukcija takođe može da se javi i u sporu (poricanje sopstvene težnje za tim spornim ciljem, npr. za vođstvom u grupi), a destrukcija Drugog i u dilemi (istresanje „toga”, frustracije sa nekom drugom osobom). Većina nas svakodnevno doživljava i jedno i drugo. Johan Galtung, *Mirnim sredstvima do mira*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 107.

²¹ Isto, str. 15.

²² „Islam kao religija, ali i kompletan pogled na svet, uopšte ne poznaje pravo koje stvara država. U islamski organizovanom društvu sve se vrti oko religije. Celokupna društvena nadgradnja se stvara da bi se obezbedilo funkcionisanje verske zajednice. Samim tim, i država jeste posledica težnje religije da se u svome totalitetu ostvari. Imajući sve to u vidu, jasno se nameće zaključak da ni pravo, kao element države, nije odvojeno od vere. Zato je u islamskim zemljama versko pravo, odnosno šerijat, vrhovno zakonodavstvo. Na osnovu toga je i čitava državna struktura podređena verskim zakonima, pa i ostvarivanju verskih ciljeva. Po ugledu na proroka Muhameda, i vladari u tim zemljama u svojim rukama akumuliraju svu vlast: političku, ekonomsku, vojnu i versku.” Mirosljub Jeftić, *Politikologija religije*, Centar za proučavanje religije i versku toleranciju, Beograd, 2009.

OSNOVNO ODREĐENE RELIGIJE I ODNOS PREMA POLITICI

Religija predstavlja skup kulturnih sistema, sistema verovanja i pogleda na svet koji se odnose na čoveka i njegov odnos prema bogu i svetu koji ga okružuje. Religija ima potrebu da objasni poreklo i smisao života, čoveka i univerzuma. „Postoje tri osnovna pristupa po kojima se može posmatrati religija kao fenomen, to su: subjektivni, objektivni i subjektivno-objektivni pristup.”²³ Sa stanovišta objektivnog pristupa, religija se ne može ispitivati kao svaka druga pojava. Subjektivni pristup zahteva drugačiji pristup religiji nego ostalim stvarima. Po trećem stavu, smatra se da se ne može poreći subjektivno, ni objektivno kod religije, jer je ona sinteza objektivnog i subjektivnog.

Predstavnici svih značajnih religija smatraju da je njihov pogled na svet idealan, human i jedini ispravan. Sve svetske religije kao najvažniju karakteristiku svoga učenja, osim propovedanja o svetom, ističu i svoj humanizam i čovekoljublje. Onda se, kao najsigurnijem elementu za proveru da li je to tačno ili nije, možemo obratiti konkretnoj istorijskoj praksi, a ona pokazuje sledeće: Predstavnici hrišćanstva su uvek, želeći da reprezentuju vrednosti svoje religije, citirali Isusa, odnosno opise njegovog života u Jevanđeljima, gde on kaže: „Ljubi bližnjega svojega kao samog sebe”²⁴, dok, sa druge strane, muslimanski religijski autoriteti citiraju Kuran: „U vjeri nema prisiljavanja”²⁵, navodeći ajate.²⁶ Na osnovu citiranih učenja najvažnijih svetskih religija, može se zaključiti da religija treba da bude sredstvo ili instrument za ostvarivanje tolerantnih odnosa prema pripadnicima različitih religijskih učenja. I budizam se zalaže za mir, toleranciju i socijalnu jednakost. Buda (Sidharta Gautama) kaže: „Moje učenje ne pravi razliku između uzvišenog i prizemnog, bogatog i siromašnog; poput neba prihvata svakoga; poput vode umiva svakoga, što dovođenje u vezu ove filozofske premise sa državom kao oblikom društvenog života izgleda ovako: u političkom životu i društvenoj organizaciji, u pogledu stvaranja i održavanja društvenih zajednica, odbacuje se primena sile, asimilacija i potčinjavanje”.²⁷ Hinduizam, takođe, zastupa ideju o slobodi svojim pratiocima, i ne podržava agresivnost ni nasilje kojim bi se neko pokorio. Hinduizam kaže: „Nemoj da radiš drugima ono što tebi urađeno uzrokuje

²³ Đuro Šušnjić, *Znati verovati*, nav. delo, str. 54.

²⁴ Novi zavet, *Jevanđelje po Marku*, stav 31, Poglavlje 12.

²⁵ Kuran, Sura, /poglavlje/ II – ajet 256.

²⁶ Miroljub Jeftić, *Politikologija religije*, nav. delo, str. 31.

²⁷ Dragoslav Kočović, „Socijalne vrednosti u filozofiji budizma”, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Vol. 6, br. 7, str. 168.

bol".²⁸ I stavovi proroka Judaizma upućuju vernike na mir i čovekoljublje. U osnovi, oni bezuslovno osuđuju militarizam kao najgori izraz neznabožačke oholosti. „Uzdanje Izraela jedino u vojnu silu takođe je religijski greh jer predstavlja znak nepoverenja u Boga.”²⁹

Konkretni primeri iz istorije pokazuju drukčiju praksu. Značajan deo istorije obeležen je religijskim sukobima koji su bili preovlađujući sukobi, a religija je služila kao instrument za homogenizaciju društvenih grupa u sukobima sa pripadnicima drugih religijskih grupa ili društvenih grupa.³⁰ Posebno u Srednjem veku, religijski sukobi su bili preovlađujući sukobi unutar pojedinih društava i država, a uvek su imali iste uzroke – interese, koji nisu bili isključivo religijske prirode; iza prepoznatljive duhovne retorike, koja po pravilu prati religijske sukobe i ratove, uvek su se skrivali nelegitimni politički i ekonomski interesi.³¹ Religijski sukobi vođeni su između različitih religijskih grupa, ili unutar istih grupa, unutar jedne ili između više država. Budući da svi religijski sukobi nisu vođeni protiv drugih konfesija, već i unutar iste religije, možemo govoriti i o težnji pojedinca ili grupa da ostvare religijski i politički uticaj u društvu. O odnosu religije i politike govorićemo nešto kasnije.

„Religija kao simbolički sistem i socijalno-psihološka činjenica može, i ne mora, primarno uticati na javljanje i dinamiku sukoba, a njena uloga u društvenim sukobima (koja može biti konzervativna ili progresivna) zavisi od konkretne istorijske situacije, od toga kako se religija posreduje do društva i pojedinca, i od opšteg stanja razvoja i modernosti jednog društva.”³² U savremenom svetu intenzitet religijskih sukoba smanjen je u odnosu na Srednji vek. Međutim, to ne znači da su religijski sukobi danas u potpunosti eliminisani kao činilac sučeljavanja i kriza, i u razvijenim i nerazvijenim delovima sveta. U savremenom društvu, religijski sukobi se veoma retko javljaju u

²⁸ Mahabharata 5.15. 17

²⁹ Kadik Danon, *Zbirka pojmova iz Judaizma*, Quatro Pres, Beograd, 1996, str. 129.

³⁰ T. Ling smatra da je odsustvo jasne razlike između svetovne i duhovne vlasti starih, prehršćanskih naroda doprinelo da svi ratovi budu verski sukobi, posebno u starom Egiptu. Kralj je bio „bogočovek, jemac života, plodnosti, branilac vaskolikog prirodnog poretka”. Osim toga, poznati su sukobi starogrčkih država oko svetilišta Delfi, od 590. do 338. godine pne, ili uloga koju je imao Mauros – Mars, kao božanstvo koje je upravljalo ratovima. Trevor Ling, *Istorija religije Istoka i Zapada*, Srpska književna zadruga, Beograd, 2000.

³¹ Radomir Milašinović, Srđan Milašinović, Nenad Putnik, *Teorija konflikata*, nav. delo, str. 22.

³² „Povratak religiji može da ima progresivan značaj, ako to znači povratak principima humanosti, verske i celokupne verske tolerancije i ako doprinosi moralnom preporodu čoveka.” Zoran Vidojević, *Društveni sukobi od klasnih do ratnih*, Institut za novinarstvo, Beograd, 1993, str. 206.

čistom obliku i često imaju političku i etničku formu, sadržaj i pozadinu, što je doprinelo „da krajem XX veka dođe do značajnije promene u teorijskoj i političkoj percepciji religije kao faktora društvenih sukoba, pa je suštinsko pitanje odnosa religije i politike pitanje religije i društva”.³³

Uticao religijskih aktivista i crkve prisutan je u sve većoj meri u političkim sukobima i borbama za oslobođenje, ostvarenje pravde i demokratije. „U poslednjih trideset godina, u značajnom broju latentnih ili oružanih sukoba u pozadini se osetio uticaj religije.”³⁴ Religijski sukobi ne nastaju samo između pripadnika različitih religija, već su prisutni i unutarkonfesionalni sukobi koji po intenzitetu mogu biti oštiri u odnosu na sukobe između različitih religija. U poslednjim decenijama bili su aktuelni sukobi u okviru hrišćanstva, sukobi protestanata i katolika u Severnoj Irskoj ili katolika i pravoslavaca na prostoru bivše Jugoslavije, kao i sukobi šiita i sunita u muslimanskoj zajednici. Odredivši ove sukobe kao isključivo religijske sukobe, nećemo prepoznati glavni motiv za izbijanje sukoba. Ovi sukobi su više nacionalni sukobi nego religijski. Religija je poslužila kao sredstvo za integraciju i homogenizaciju redova svojih etničkih grupa, ali nije predstavljala osnovni motiv za izbijanje sukoba. „Neretko je teško razdvojiti nacionalne, religijske i političke determinante u sukobima, ali suprotstavljene strane nastoje da upotrebe sve mere za mobilizaciju svojih pripadnika u ostvarivanju političkih ciljeva.”³⁵

Kako bi razumeli ulogu religije u sukobima i u društvu uopšte, neophodno je religiju staviti u konkretnu istorijsku praksu, gde se vidi kako se odnosi prema pripadnicima različitih ideja. Takođe, treba razmotriti i odnos religije i politike, tj. religiju kao instrument za realizaciju političkih ciljeva. Upravo iz tog razloga, „samo kroz analizu konkretne pravne i političke prakse pojedinih društava i zajednica može se videti koliko je politička tolerancija, ako je tamo ima, uslovljena učenjem dominantnih religijskih uverenja s toga prostora”.³⁶ Politika i religija su međusobno uslovljeni. Naime, ukoliko država ima sistem u većoj meri vezan za religijsko učenje, utoliko je bilo manje tolerancije prema

---

³³ Miroljub Jevtić, „Verski činilac u savremenim balkanskim odnosima”, Zbornik *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Fakultet političkih nauka i IMPp, Beograd, 1997, str. 305.

³⁴ David Smock, “Religion in World Affairs: Its Role in Conflict and Peace”, *Peace works*, 10 February 2011; Available from: <http://www.usip.org/sites/default/files/sr201.pdf> (Accessed 7 October 2014).

³⁵ Sukobi unutar islamskog civilizacijskog kruga postojali su od njegovog začeća i traju sve do danas: Avganistan, Somalija, Pakistan, Indija, Irak, Iran, Turska. Razlog za ovo je što pripadanje istoj verskoj zajednici znači vrlo malo u slučaju pripadnosti različitim nacijama, jer nacionalno često ima primat nad religijskim. Semjuel Hantington, *Sukob civilizacija*, nav. delo, str. 158–197.

³⁶ Miroljub Jevtić, *Politikologija religije*, nav. delo, str. 30.

pripadnicima drugih religija ili drugačijih pogleda na svet. Na osnovu izloženog osnovnog pojašnjenja pojma religije, i odnosa religije i politike, izložićemo primere iz savremenog sveta, kako bi potkrepili svoje tvrdnje i dosadašnje izlaganje.

RELIGIJA I SUKOBI

U skoro svakom heterogenom društvu, religijska razlika služi kao izvor potencijalnog konflikta. Nepoznavanje drugih religija stvara tenziju između različitih religijskih grupa, ali to ne vodi nužno sukobu. Religija nije nužno konfliktna, ali kao i nacionalnost ili rasa, i religija razdvaja „nas” od „njih”. Grupe sa manje snage, bilo da je politička ili ekonomska, osećaju opasnost od privilegovanih većinskih grupa. Međutim, „moguće je i da manjinska grupa bude privilegovana, kao što su Jevreji bili istorijski u većem delu Evrope. I u tom slučaju, između grupa postoji latentni sukob”.³⁷ Postoje koraci koji se mogu preduzeti u ovoj fazi, da bi se predupredio sukob. Međureligijski dijalog može da poveća razumevanje, a posrednici mogu pružiti rešenje koje sukobljene religijske grupe nisu prepoznale.

„Sa religijom, kao latentnim izvorom sukoba, najbanalniji događaj može poslužiti kao okidač za eskalaciju sukoba.”³⁸ U ovoj fazi sukoba, pritužbe i ciljevi suprotstavljenih religijskih grupa neretko otežavaju razrešenje sukoba u svom nastanku. U periodu začetka sukoba, ekstremisti koriste priliku da okupe pristalice i da ih, u što većoj meri, suprotstave drugoj grupi. U nastanku krize, članovi grupe mogu prepoznati ekstremiste kao one koji mogu da se suprotstave i efikasno ih odbrane od pretnji druge religijske grupe. U takvim situacijama, grupni identiteti su još čvršće oblikovani u odnosu na druge grupe, i jačaju stavove ekstremista da je njihova religija ugrožena od druge religijske

---

³⁷ Društvenom konfliktu prethodi (tačnije može da prethodi) latentna – skrivena faza, koja sadrži sve elemente sukoba, isključujući manifestne konfrontacije. Formalno se u tu fazu može uključiti niz uzastopnih događaja ili etapa razvoja konflikta. Radomir Milašinović, Srđan Milašinović, Nenad Putnik, *Teorija konflikata*, nav. delo, str. 152.

³⁸ Profesor Šmid (A. Schimid), sa Salajdenskog univerziteta u Holandiji, daje listu od deset indikatora koji se mogu koristiti u analizi eskalacije konflikta: 1. Upotreba govora mržnje, 2. Naoružavanje milicije, odnosno paravojnih i sličnih jedinica, 3. Cenzurisanje javnih medija, 4. Pojava unutrašnjih čistki u okviru države, 5. Nepokoravanje države sopstvenim zakonima, 6. Nefunkcionalisanje sistema podele vlasti u državi, 7. Nedovoljna nepristrasnost sudstva, 8. Neпоштовanje ljudskih prava, 9. Loše stanje ekonomije, 10. Pojava percipiranja spoljnih pretnji i secesionističkih zavera od strane države. Alex Schmid, *Western responses to Terrorism*, Academia press, Hollandia, 1997, pp. 138–139.

grupe, koja je dijametralno suprotna. Neretko se, pored aktualnih problema, religijske grupe pozivaju na istorijske događaje i patnje koje su jedne drugima izazvale. Na taj način, sukobljene strane dodatno produbljuju antagonizam i proširuju sukob. U ovoj fazi sukoba tumačenja se radikalizuju, a ciljevi i zahtevi su uglavnom ekstremni. Prelomna tačka u ovoj fazi je gubitak života pripadnika jedne od strana u sukobu, tj. kada su mučenici žrtvovani, i postaje sve teže da se postigne kompromis, jer će se gubitak života doživljavati kao uzaludan.

U određenim aspektima, religija može biti izvor sukoba. Sve religije imaju dogme ili verovanja koje sledbenici prihvataju bez preispitivanja moralnog, ili bilo kog drugog kriterijuma prihvatljivosti. Takva interpretacija religijskih spisa može da dovede do netrpeljivosti, ali i nefleksibilnosti prema pripadnicima drukčijeg religijskog uverenja. Sa druge strane, religijski spisi su otvoreni za interpretaciju, jer su neretko pisani jezikom koji može da se tumači na više načina. Shodno tome, različita tumačenja mogu da dovedu do konflikta, jer će svaka strana zastupati stav da je jedino ispravno njeno tumačenje. U takvim konfliktima teško je pronaći model za razrešenje konflikta, jer ne postoji arbitar. Uslovno rečeno, tumačenje koje prihvata najveći broj sledbenika odnelo je prevagu nad drugim tumačenjem, i trebalo bi da bude opšteprihvaćeno za sve pripadnike religijske zajednice. Međutim, praksa pokazuje da pripadnici religijske zajednice, koji su ostali u manjini, ne prihvataju takvo tumačenje i koriste ekstremne mere kako bi nametnuli svoje stavove. Pribegavanje ekstremnim merama posledica je značaja koji religija ima u društvenom životu zajednice. U mnogim društvenim zajednicama religija ne predstavlja samo religijsku pripadnost, nego i način života. U takvim društvima religijske vođe imaju veliki uticaj na društvena kretanja i politički život zajednice.

Religijski fundamentalisti imaju manihejski pogled na svet. Njihova uloga u borbi između dobra i zla je njihova sveta dužnost i obaveza da „osveste” pripadnike drugih religija i da im se u toj borbi priključe. Ekstremne i represivne mere koje koriste pravdaju time da je neophodno učiniti sve kako bi se vernici izveli na pravi put, jer delovanje u suprotnosti sa voljom Božjom je veliki greh. Tumačenjem religije na taj način, kao i metodama kojima pridobijaju pristalice, ekstremisti smatraju da deluju u skladu sa najvišim autoritetom, tj. sa Božjom voljom, i time pravdaju svoje postupke. Takvo delovanje religijskih fundamentalista može da dovede do konflikta sa pripadnicima drugih religijskih zajednica, ali i unutar jedne religijske zajednice. Neretko se religijske zajednice organizuju i u političke partije, kako bi i preko političkih institucija vršile uticaj na politička dešavanja i ojačala svoj položaj i uticaj u društvu.

Poseban uticaj na politička i društvena dešavanja imaju političke partije koje su organizovane po religijskoj pripadnosti i aktivno učestvuju u političkom životu zajednice. Neke grupe, kao što je Džamat e Islami (Jaamat-el-

-islami)³⁹, aktivno učestvuju u političkom životu i imaju svoje predstavnike u parlamentu. Zalažući se za islamsku državu i šerijatsko pravo, oni se otvoreno suprotstavljaju drugim religijskim zajednicama u Pakistanu i stavljaju ih u neravnopravan položaj. Tokom vojnih sukoba koji su izbili nakon proglašenja nezavisnosti Bangladeša, pristalice Džamat e Islami uzele su aktivno učešće u borbi i zahtevali su da Bangladeš bude u sastavu Pakistana, kao muslimanska zemlja. U ekstremnim situacijama, kao što je ova, veliki broj Pakistanaca pridružio se zahtevima Džamat e Islamija i aktivno podržavao politiku Bangladeša kao muslimanske države. U situacijama kada se političkim i diplomatskim sredstvima ne može razrešiti problem, stvara se prostor za ekstremno tumačenje religije. U ovom slučaju je to bio zahtev za stvaranje muslimanske države, podstaknut nezavisnošću Bangladeša, ali uzroci za homogenizaciju vernika i preduzimanje ekstremnih mera mogu biti i društvene, političke ili ekonomske prirode. Bez legitimnih mehanizama za religijske grupe da izraze svoje stavove postoji veća izvesnost da će pribеći nasilju. Politički oblik organizovanja i institucionalni način delovanja religijskih grupa preuzeli su i Hezbolah (*Hizb Allah*)⁴⁰ u Libanu i Hamas (*Hamâs*)⁴¹ u Palestini, koji zastupaju radikalne

---

³⁹ Džamat e Islami je pakistanska konzervativna, desničarska radikalno islamistička politička partija. Proklamovani ciljevi su uspostavljanje Pakistana kao islamske države, kojom se upravlja po šerijatskom pravu. Suprotstavljajući se zapadnim vrednostima kao što su kapitalizam, liberalizam, socijalizam i sekularizam, a promovišu islamsku demokratiju kao deo glavnog programa stranke. Gholamali Haddad Adel, Mohamad Jafar Elmi, Hassan Taromi Rad, *Muslim organizations in the twentieth century*, EWI Press Ltd, London, 2012, pp. 59–77.

⁴⁰ Hezbolah (Božija partija) je proiranska organizacija libanskih šiita osnovana povodom Izraelske agresije na Liban. U rukovodstvu joj dominira inteligencija, a bazu joj sačinjava šiitsko libansko poljoprivredno stanovništvo. Glavni cilj mu je borba za uspostavljanje šiitske vlasti halifata u „ummi” Libana. Članovi mogu biti samo oni kojima je potpuno ovladala strast umiranja za veru „istišhad”. Iz članstva se izlazi samo uz smrt – kao častan logičan kraj za one koji su odlučili da uđu u raj kao „šehidi” (pali borci za veru) ili pak kao posledica za izdajstvo ili odustajanje od „božijeg puta”. Izvesno socijalno značenje za ovaj pokret ima tradicionalno islamsko insistiranje na podeli sveta na „ugnjetače i ugnjetene”. Ugnjeteni su upućeni u „pravu veru” svih potlačenih, a time, razume se, i članovi Hezbolaha, a ugnjetači su ne samo oni koji ih sprečavaju da na svojoj teritoriji ostvare svoje ciljeve, nego i svi nevernici i otpadnici vere. Dragan Simeunović, *Terorizam*, Pravni fakultet u Beogradu, Biblioteka Krimen, Beograd, 2009, str. 198–199.

⁴¹ Hamas je glavni islamistički pokret u Palestini koji je nastao kao konkurent političkom vodstvu „intifade” 1987. godine, pre svega kao organizacija koja je bila oponent pomirljivoj politici PLO-a. Nasilje radi nasilja, bez obzira na strateški značaj mesta na kojima ga izvode ili stvarnu krivicu dela izraelskog stanovništva, odnosno bez obzira na politički značaj onih nad kojima izvode nasilje, jeste

religijske stavove, netrpeljivost prema drugim konfesijama i, neretko, koriste nasilje za realizaciju svojih ciljeva. Osnovni razlog okupljanja pristalica je nezadovoljstvo vladajućim strukturama da očuvaju svoj identitet i da im obezbede elementarne ekonomske uslove za pristojan život. Hamas i Hezbolah su okupili najveći broj pristalica u ekstremnim situacijama, kada su nastali sukobi oko teritorije sa Izraelom. Predstavljajući sebe kao branioce religije, svog identiteta i teritorije, okupili su veliki broj boraca i, sa manje ili više uspeha, suprotstavljali se neprijatelju. Nakon smirivanja situacije i prestanka borbi sa drugim religijskim zajednicama, entuzijazam i privrženost radikalnim religijskim grupama je opadao. Kako bi očuvali svoj uticaj u društvu, organizovane su socijalne službe koje su snabdevale najugroženije hranom i lekovima. Na taj način, nastojali su da očuvaju privrženost svojih pristalica grupi. Radikalne jevrejske ćelije u Izraelu, Hindu nacionalisti, kao i Sika (*Sikha*) ekstremisti u Indiji, takođe predstavljaju fundamentalističke pokrete koji koriste religiju kao instrument za mobilisanje svojih pristalica, i zalažu se za očuvanje svog identiteta kroz očuvanje i jačanje religijskih dogmi. Religijski preporod je snažno sredstvo u stvaranju osećaja ponosa i svrhe, ali u Šri Lanki⁴² i Sudanu⁴³ je proizveo izražen oblik

---

njihov osnovni moto. Hamas, kao akronim, na arapskom znači revnost do granica fanatizma. Dragan Simeunović, *Terorizam*, str. 199.

⁴² Građanski rat u Šri Lanki vodio se od 1983. do 2009. između vojnih, paravojnih i policijskih snaga vlade Šri Lanke, na jednoj, i tamilskih separatističkih snaga okupljenih oko paravojne organizacije Oslobođilački tigrovi Tamilskog Elama (LTtE), na drugoj strani. Uzroci sukoba su bili u etničkim i verskim podelama između većinskih, pretežno budističkih, Sinhaleza, na jednoj i manjinskih, pretežno hinduističkih Tamila, na drugoj strani, koji su tinjali od sticanja nezavisnosti Šri Lanke. Ajit Kumar Singh, *Elam War IV: Imminent End*, Institute for Conflict Management; Available from: http://www.southasianoutlook.com/issues/2009/march/sri_lanka_eelam_war_IV_imminent_end.html (Accessed 3 September 2014).

⁴³ U Sudanu su vođena dva građanska rata u periodu 1955–1972. i 1983–2005, u kojima su se sukobili pripadnici muslimanske vere arapskog porekla na severu zemlje, sa manje razvijenim južnim delom koji su naseljavali hrišćani afrikanci. Verska pripadnost je služila kao sredstvo za mobilizaciju boraca, ali motiv za rat je prevashodno ekonomske prirode. Južni deo zemlje, koji je bogat naftom, zahtevao je nezavisnot od severnog dela. Južni Sudan je stekao autonomiju u januaru 2011, nakon održavanja referenduma o samoopredeljenju. Konačni rezultati objavljeni su 7. februara i, prema njima, 98,83% glasača opredelilo se za otcepljenje. Zvanično, Južni Sudan proglasio je nezavisnost 9. jula 2011. godine. Eric Patterson, *Sudan: Race and Religion in Civil War*, Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs, Georgetown University, Washington, D.C.; Available from: http://repository.berkeleycenter.georgetown.edu/130801BC_Sudan_RaceReligionCivilWar.pdf (Accessed 3 September 2014).

religijskog nacionalizma⁴⁴, koji je doveo do netolerancije, diskriminacije i sukoba. Religijskom ekstremizmu posebno doprinose religijske grupe koje smatraju da je nasilje „dužnost i obaveza” i otvoreno pozivaju na nasilni ekstremizam. Izraelska politička partija Kahane Čai (*Kahane Chai*)⁴⁵, koja je učestvovala u radu u Knesetu, i egipatski islamski džihad (*Egyptian Islamic Jihad*)⁴⁶ otvoreno pozivaju na nasilje, jer sve prepreke u ostvarivanju svojih religijskih ciljeva moraju biti eliminisane. Pre svega, to se odnosilo na istrebljenje ili preobraćanje svih pripadnika druge religije.

I tumačenje hrišćanskih religijskih spisa može navesti ekstremiste na konfliktno i radikalno ponašanje. Vernici su pozvani da šire „reč Božiju” i povećaju svoje „stado”. Tokom kolonizacije od strane evropskih država, hrišćanski misionari su širili hrišćanstvo i davali povlašćeni status pojedincima koji su prihvatili hrišćanstvo. U slučaju da domicilne društvene grupe nisu želele da prihvate novu religiju, bile su marginalizovane i nisu uživale sve privilegije kao preobraćenici, i često su strahovali od progona i gubitka života.

---

⁴⁴ Zalazak nacije-države i deziluiziranje starim formama sekularnog nacionalizma proizveli su kako priliku za nove nacionalizme tako i potrebu za njima. Mogućnosti su se pojavile, budući da se stari režimi doimaju tako slabim, a potreba za nacionalnim identitetom opstaje, s obzirom na to da niti jedna alternativna forma društvene kohezije i asimilacije nije uspela zagospodariti javnim životom na način na koji je to bio slučaj sa državom-nacijom u dvadesetom veku. U savremenoj političkoj klimi, dakle, religijski i etnički nacionalizmi ponudili su rešenja za pretpostavljenije insuficijencije sekularnih politika zapadnog stila. Budući da su sekularne veze počele popuštati u postsovjetskoj i postkolonijalnoj eri, lokalni lideri počeli su potragu za novim sidrištima svojih društvenih identiteta i političkih lojalnosti. Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. University of California, Berkeley, 2000, pp. 165–172.

⁴⁵ Kahan Čai je antidemokratska ekstremistička partija koja se zalagala za fundamentalističku rabinsku državu i proterivanje Arapa. Thomas G. Mitchell, *Native VS. Settle*, Greenwood Press, Westport, 2000, p. 172.

⁴⁶ Egipatski islamski džihad (EIJ) je militantna islamistička grupa koja se pojavila u 1970. godini. Usmeren je na uspostavljanje verske vlasti u Egiptu. Nakon 2000. godine grupa se udružila sa Al-Kaidinom mrežom. EIJ se suprotstavlja uticaju Zapada u muslimanskom svetu, nastojeći da u svoju borbu uključi sve arapske vlade. Redovno osuđuje Izrael i SAD za pogrome nad muslimanima i smatra da postoji zavera da se muslimanske zemlje stave pod kontrolu SAD i Izraela. Prema izveštaju Stejt departmenta iz 2007. o terorizmu, EIJ je aktivan širom sveta već nekoliko godina pod „pokroviteljstvom” Al-Kaide. EIJ se smatra organizatorom terorističkih napada na Sjedinjene Države u poslednje dve decenije, a njeni operativci odigrali su ključnu ulogu u napadu na Svetski trgovinski centar. Holly Fletcher, *Egyptian Islamic Jihad*, Council on foreign relations, Washington, D.C, 2008; Available from: <http://www.cfr.org/egypt/egyptian-islamic-jih/ad/p16376> (Accessed 8 September 2014).

Evropski kolonizatori počinili su mnoge zločine prema stanovništvu koloniziranih država u nastojanju da ih potpuno potčine i nametnu hrišćanstvo kao jedinu ispravnu religiju. „Hrišćansko misionarstvo donelo je mnoge žrtve u zemljama Latinske Amerike, Afrike i Azije, među domorodačkim stanovništvom koje je odbijalo da prihvati hrišćanstvo.”⁴⁷

Dva savremena primera predstavljaju slučajevi širenja hrišćanstva u Kini⁴⁸ i Sudanu. U slučaju Kine, to nije sukob između religija, već između vladajućih struktura i hrišćanskog pokreta. Vlast je širenje hrišćanstva doživela kao opasnost od gubitka kontrole nad stanovništvom i uticaja na društvene tokove. Ovaj primer najbolje ilustruje odnos vladajućih struktura prema bilo kojim pokretima, pa i religijskim, koji mogu ugroziti neograničeni suverenitet političkog establišmenta.

Religijski fundamentalisti su, prvenstveno, vođeni nezadovoljstvom modernosti savremenog društva. Podstaknuti marginalizacijom religije u savremenom društvu, posebno u društvima gde religija ima značajnu ulogu, religijski fundamentalisti nastoje da revitalizuju religijska učenja i povrate joj centralno mesto. Postoji potreba za prečišćavanjem religije u očima fundamentalista. Trend kulturne globalizacije, koji se u najvećoj meri nametao svim društvima zapadne vrednosti, praćen je i običajima i navikama koje nisu prihvatljive za širi društveni kontekst. Širenje neoliberalizma i zapadnog materijalizma, religijski fundamentalisti su videli kao uzroke za slabljenje morala i povećanje učestalosti poroka. Jedna od najozloglašnijih religijskih organizacija, Al Kaida (*Al-Qaeda*), tvrdi da je osnovni motiv za nastanak ove organizacije potreba da se organizovano suprotstavi neoimperijalizmu i prisustvu stranih vojnika na svetoj muslimanskoj zemlji. Muslimanske države pripadaju samo muslimanima, koji imaju svetu dužnost da se suprotstavljaju nevernicima i da šire svoju religiju. Ova religijska isključivost jasno pokazuje da je bilo koja druga religijska grupa neprihvatljiva, kao i da u muslimanskom svetu religija ima centralno mesto u društvenom životu, jer ona predstavlja deo identiteta koji, u najvećoj meri, razlikuje nas od njih. Posebna opasnost od globalizacije dolazi i od ideje individualizma i ravnopravne

---

⁴⁷ Sven Lindqvist, *Exterminate all the brutes*, Granta, London, 1998.

⁴⁸ Kina ima oko 65.000.000 hrišćana podeljenih između onih koji se okupljaju u državnim sankcionisanim crkvama i onih koji pripadaju podzemnim crkvama. Grupe za ljudska prava često optužuju Kinu da ne poštuje slobodu veroispovesti, dok Peking negira te optužbe. Oko 90.000 „masovnih incidenata” – eufemizam za proteste – javljaju se svake godine u Kini... Desetine crkava u bogatoj provinciji Zhejiang primile su obaveštenja vlade u proteklih nekoliko sedmica, u kojima se zahteva rušenje crkvenih zgrada ili uklanjanje krsteva, što vlada smatra da je kampanja usmerena na urušavanje ilegalnih struktura i formiranje hrišćanskih grupa. Ben Blanchard, „Chinese police clash with protesters over cross removal”, *Reuters*, 21 July 2014, pp. 7–8.

uloge žena u društvu. Jačanje individualizma pretilo da oslabi veze sa grupom u kojoj vođe, koje su izabrane da tumače religijske dogme, drže u pokornosti svoje pristalice. Slepa poslušnost i grupna akcija omogućavaju vođama grupa da u potpunosti kontrolišu svoje pristalice i nameću svoje obrasce ponašanja. Neravnopravan položaj žena duboko je ukorenjen u njihovoj tradiciji, i svaka odstupanja od ustaljenih obrazaca mogla bi da dovedu do velikih društvenih promena. Kako bi se izbegao rizik od urušavanja društvenih konstrukcija, koje idu u prilog religijskim fundamentalistima, na sve načine se nastoji odbraniti ustaljeni način života.

Religija je neretko povezana i sa nacionalizmom, gde je religija u funkciji ojačavanja nacionalnih ideja. Religijski nacionalisti, takođe, mogu se služiti radikalnim i ekstremnim metodama. Religijski nacionalisti nastoje da svoju religijsku tradiciju usko povežu za svoj nacionalni identitet i državu kojoj pripadaju, tako da je svaka nacija, ili religijska grupa koja ne pripada tom miljeu, pretnja za njihov identitet i egzistenciju. Stoga, religijske grupe traže političke entitete u kojima je njihova religija privilegovana na račun drugih. U ovim kontekstima je, takođe, verovatno da će se isticati religijski simboli koji će biti u funkciji etničkih ili nacionalističkih ciljeva. To je bio slučaj sa katolicima i protestantima u Severnoj Irskoj⁴⁹ i Hindu nacionalistima u Indiji⁵⁰. U oba slučaja, religija je poslužila kao sredstvo za homogenizaciju masa u cilju ostvarivanja separatističkih zahteva. Prevedljivo, etnonacionalistički pokret nastojao je da dodatno motiviše svoje pripadnike pozivajući se i na različitu religiju. Na taj način, osa sukoba dobila je dve dimenzije, što je ojačalo separatističke zahteve i produbilo konflikt.

---

⁴⁹ Sukob je, pre svega, imao političku pozadinu, ali je takođe imao etničku ili versku dimenziju. Ključna pitanja su bili ustavni status Severne Irske i odnos između dve glavne zajednice. Unionisti, koji su većinom protestanti, isticali su zahteve da Severna Irka ostane u Ujedinjenom Kraljevstvu, dok su se irski nacionalisti i republikanci, koji su većinom katolici, zalagali za ujedinjenje sa Republikom Irskom. Jenkins Richard. *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. SAGE Publications, 1997, pp. 120–121.

⁵⁰ Većina Hindu nacionalista ne prihvata sekularizam i zalaže se za Hindutvu, ideologiju koja definiše indijsku kulturu i politiku u okviru hindu verskih vrednosti. Ova ideologija je dovela do netolerancije i sukoba sa verskim manjinama, posebno muslimanima i hrišćanima, što je rezultiralo velikim brojem nasilnih antimuslimanskih i antihrišćanskih napada, pre svega uništenjem džamije 1992. godine koja se nalazila na navodnom Hindu svetom mestu, antimuslimanskom pogromu 2002. godine u zapadnoj državi Gujarat i paljenje crkava u istočnoj državi Orisa u 2008. godini. Hindu nacionalisti pravdaju nasilje kao preventivne mere protiv zajednica koje predstavljaju opasnost za hinduizam. Soherwordi, Syed Hussain Shaheed, "Hindu Nationalism and the Political role of Hindu Women: Ideology as a Factor", *A Research Journal of South Asian Studies*, Vol. 28, No. 1, pp. 61–69.

Da li će religijske grupe živeti u miroljubivoj koegzistenciji ili će se sukobiti u velikoj meri zavisi i od medija. Način na koji mediji izveštavaju o sukobima i kontekstu dešavanja sukoba dodatno mogu produbiti i proširiti sukob. „Naši stavovi prema tim slikama (sukoba), naša definicija, njihova značenja – naše prepoznavanje njihovih stvarnosti – zavise u velikoj meri o tome šta su mediji izabrali, saopštili, na koji način oblikovali i interpretirali.”⁵¹ Praksa medijskih kuća je da religiju neretko prikazuju kao izvor konflikta i mobilizacionu snagu ekstremista. Opasnost od izveštavanja u realnom vremenu ne ostavlja vreme za racionalno razmišljanje i prosuđivanje, već je sve podređeno emocijama. „Tiranija realnoga vremena zahteva trenutne odluke koje ne dopuštaju odlaganje i vaganje argumenata. Ono što je u osnovi ugroženo jeste ljudski razum, a posledično čovek u svojoj vlastitoj biti.”⁵² Global Media (*Global Media*) je posvetila značajnu pažnju religiji kao izvoru sukoba, ali ne i religiji kao značajnom činiocu u uspostavljanja mira.⁵³ Insistiranje na religiji, kao uzroku sukoba, i izveštavanje o zločinima religijskih ekstremista, generiše međureligijski strah i neprijateljstvo i stvara antagonizam i nepoverenje različitih religijskih grupa. Takođe, medijsko izveštavanje o religijskim sukobima ima tendenciju da se javno mnjenje dovede u zabludu, a ne da mu se objektivno objasni razlog izbijanja sukoba, i ko su sukobljenje strane. Potreba za senzacionalizmom i uredničkom politikom, koja zavisi od krupnog kapitala, nadvladala je potrebu za objektivnim i nepristrasnim izveštavanjima koja bi, u daleko većoj meri, doprinela smirivanju tenzija ili prekida sukoba. Prikrivanje pravih ciljeva i razloga za uspostavljanje saveza između religijskih grupa protiv drugih saveza pojačava polarizaciju i produbljuje jaz suprotstavljenih grupa. Što je dublji jaz između „nas” i „njih” stvara se sve veći prostor za fundamentaliste i ekstremiste koji će povesti svoje pristalice u bespoštednu borbu protiv neprijatelja, koji teži da ih uništi ili izvrši genocid nad njima.

ZAKLJUČAK

Religija se u savremenom svetu doživljava, pre svega, kao inherentno konfliktna, ali to ne mora biti tako. Stoga, delimično rešenje je da se promoviše povećanje svesti pozitivne izgradnje mira i pomirenja. Naime, fokus treba da bude na primerima kada je religija odigrala značajnu ulogu u razrešenju problema suko-

---

⁵¹ Simon Cottle, *Global Crisis Reporting: Journalism in the Global Age*, Open University Press, Maidenhead, 2009, p. 131.

⁵² Branko Klun, „Rat i mediji – etički izazovi na kraju veka”, *Medijska istraživanja*, Vol. 6, br. 1, str. 75–78.

⁵³ Jordan Robert Roth, „Conflict Framing: The Effect of Media and Culture on Foreign Policy”, *Global Security Studies*, Vol. 3, No. 1.

bljenih strana i uticala na obustavu konflikata. Na duže staze, preventivno delovanje u religijskim sukobima može se postići upoznavanjem sa vrednostima i običajima drugih religijskih grupa. U tom kontekstu, neophodno je osposobiti sukobljene strane da same reše konflikt. Međureligijski dijalog bi bio koristan na svim nivoima i u svim segmentima religijskih zajednica. Tamo gde postoji tišina i nerazumevanje između religijskih grupa, mogućnost izbijanja latentnih sukoba je velika, dok se učenjem o drugim religijama ostvaruje značajan napredak u smanjenju rizika od izbijanja sukoba. Potrebno je prvo, u trenutnoj situaciji, razumeti položaj aktera i njihovog ponašanja, tj. njihove protivrečnosti. Neophodno je razumeti i pozadinu sukoba, ne samo sadašnjost. Upoznati se sa njihovim podsvesnim pretpostavkama, stavovima i ciljevima, i njihovim sagledavanjem budućih ciljeva. Na osnovu iznetih ciljeva i stavova, kao i upoznavanjem sa korenima sukoba i načinom na koje sukobljene strane sagledavaju buduće događaje, neophodno je formulisati zajedničke ciljeve. Konstrukcija novih stavova, pretpostavki i ciljeva vodi ka stvaranju novih ponašanja, razumevanja i konstrukciji plana za razrešenje trenutnog sukoba.

Upoznavanje sa drugim religijama, kulturom i običajima drugih zajednica ne znači konverziju u drugu religijsku grupu, već omogućava razumevanje i poštovanje drukčije religije. Komunikacija i ophođenje prema drugima u duhu poniznosti i samokritičnosti predstavljalo bi najbolji model preventivnog delovanja u sukobima.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Adel, Gholamali Haddad, Elmi Mohamad Jafar, Rad Hassan Taromi, *Muslim organizations in the twentieth century*, EWI Press Ltd, London, 2012, pp. 59–77.
- [2] Allport, Gordon, *A Handbook of Social Psychology*, Clark University Press, Worcester, 1935, pp. 789–844.
- [3] Blanchard, Ben, “Chinese police clash with protesters over cross removal”, *Reuters*, 21 July 2014, pp. 7–8.
- [4] Brubaker, Rogers, Frederick Cooper, “Beyond identity”, *Theory and society*, Vol. 29, No. 1, p. 449.
- [5] Cottle, Simon, *Global Crisis Reporting: Journalism in the Global Age*, Open University Press, Maidenhead, 2009, p.131.
- [6] Fletcher, Holly, *Egyptian Islamic Jihad*, Council on foreign relations, Washington, D.C, 2008; Available from: <http://www.cfr.org/egypt/egyptian-islamic-jihad/p16376> (Accessed 8 September 2014).
- [7] Gleditsch, Nils, “Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset”, *Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 5, September 2002, str. 619.
- [8] Jenkins, Richard, “Rethinking Ethnicity: Argument and Explorations” *SAGE Publications*, 1997, pp. 120–121.

- [9] Juergensmeyer, Mark, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, University of California, Berkeley, 2000, pp. 165–172.
- [10] Lindqvist, Sven, *Exterminate all the brutes*, Granta, London, 1998.
- [11] Mitchell, Thomas, *Native VS. Settle*, Greenwood Press, Westport, 2000.
- [12] Patterson, Eric, *Sudan: Race and Religion in Civil War*, Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs, Georgetown University, Washington, D. C.; Available from: [http:// repository.berkeleycenter.georgetown.edu/130801B-CSudanRaceReligionCivilWar.pdf](http://repository.berkeleycenter.georgetown.edu/130801B-CSudanRaceReligionCivilWar.pdf) (Accessed 3 September 2014).
- [13] Roth Jordan Robert, "Conflict Framing: The Effect of Media and Culture on Foreign Policy", *Global Security Studies*, Vol. 3, No. 1, 2012.
- [14] Schmid, Alex, *Western responses to Terrorism*, Academi presss, Hollandia, 1997, pp. 138–139.
- [15] Shaheed, Soherwordi, Hussain Syed, "Hindu Nationalism and the Political role of Hindu Women: Ideology as a Factor", *A Research Journal of South Asian Studies*, Vol. 28, No. 1 (January–June 2013). pp. 61–69.
- [16] Singh, Ajit Kumar, *Eelam War IV: Imminent End*, Institute for Conflict Management; Available from: [http://www.southasian outlook.com/issues / 2009/march/sri_lanka_eelam_war_IV_imminent_end.html](http://www.southasian_outlook.com/issues / 2009/march/sri_lanka_eelam_war_IV_imminent_end.html) (Accessed 3 September 2014).
- [17] Smock, David, "Religion in World Affairs: Its Role in Conflict and Peace", *Peace works*, 10 February 2011; Available from: <http://www.usip.org/sites/default/files/sr201.pdf> (Accessed 7. october 2014)
- [18] Benedikt, Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*, Biblioteka Episteme Plato, Beograd, 1998.
- [19] Vent, Aleksandar, *Društvena teorija međunarodne politike*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2014
- [20] Vidojević, Zoran, *Društveni sukobi od klasnih do ratnih*, Institut za novinarstvo, Beograd, 1993.
- [21] Vuletić, Vladimir, „Globalizacija proces ili projekat”, *Nova srpska politička misao*, Nova edicija, Vol. VII, br. 3–4, str. 91.
- [22] Galtung, Johan, *Mirnim sredstvima do mira*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- [23] Golubović, Zagorka, *Ja i drugi*, Republika, Beograd, 1999.
- [24] Danon, Kadik, *Zbirka pojmova iz Judaizma*, Quatro Pres, Beograd, 1996,
- [25] Jevtić, Miroljub, „Verski činilac u savremenim balkanskim odnosima”, *Zbornik Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Fakultet političkih nauka i IMPp, Beograd, 1997, str. 305–306.
- [26] Jevtić, Miroljub, *Politikologija religije*, Centar za proučavanje religije i versku toleranciju, Beograd, 2009.
- [27] Klun, Branko, „Rat i mediji – etički izazovi na kraju veka”, *Medijska istraživanja*, Vol. 6, br. 1, str. 75–78.

- [28] Kočović, Dragoslav, „Socijalne vrednosti u filozofiji budizma”, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Vol. 6, br. 7, str. 168.
- [29] Ling, Trevor, *Istorija religije Istoka i Zapada*, Srpska književna zadruga, Beograd, 2000.
- [30] Milašinović, Radomir, Milašinović Srđan, Putnik Nenad, *Teorija konflikata*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012.
- [31] Mirolović, Vlah, *Neki aspekti socijalnih sukoba*, Napredak, Zagreb, 2004.
- [32] Pečujlić, Miroslav, *Globalizacija – dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002.
- [33] Simeunović, Dragan, *Terorizam*, Pravni fakultet u Beogradu, Biblioteka Krimen, Beograd, 2009.
- [34] Simić, Dragan, *Nauka o bezbednosti*, Službeni list SRJ, Beograd, 2002.
- [35] Tepšić, Goran, Džuverović Nemanja, „Teorija rešavanja sukoba: osnovni koncepti i paradigme”, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Vol. 5, br. 6, str. 362–363.
- [36] Habermas, Jürgen, *Postnacionalna konstelacija*, Otkrovenje, Beograd, 2002.
- [37] Hantington, Semjuel, *Sukob civilizacija*, CID, Podgorica, 2000, str. 158–197.
- [38] Šušnjić, Đuro, *Znati i verovati*, Čigoja, Beograd, 1995.

Vladislav Stefanović

THE ROLE OF RELIGION IN CONFLICTS: INITIATOR OR CATALYST OF THE CONFLICT

Abstract

The author tries to explain the role of religion in conflicts, with reference to certain countries with the majority Muslim population. Author proceeds from the hypothesis that religion can accelerate the conflict and constitute an obstacle to a peaceful solution to the conflict, but also the means to a peaceful resolution of the conflict. Is religion would initiate conflict or serve as a means for a peaceful settlement of the conflict depends on the concrete historical situation and on how the religion mediates to society and the individual. In the first part of study the author presents the basic concepts of conflict and types of conflict, the second part is focused on the analysis and conceptual definition of religion and the relationship between religion and politics, the third part examines contemporary religious conflicts. In conclusion, the author endeavors to provide a possible framework for overcoming religious intolerance and preventive action among religious groups.

Key words:

conflict, religion, identity, extremism, nationalism.